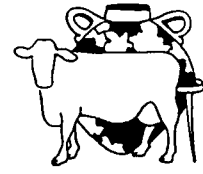

חדשות מן העבר

תעלומת דר' פוקס – חלוץ הזרעה המלאכותית בארץ ישראל

שלומה דורי – מוזיאון וארכיון הרפת, יפעת

דר' הנרי פוקס 1935.

ברחוב פרוג 20, שם גם הקים מרפאה וטרינרית פרטית – הראשונה בארץ. במוזיאון שלנו נמצא שלט המרפאה. דר' פוקס לא הסתפק בעבודה מעשית, הוא גם כתב והסביר: ב"השדה" על הזרעה מלאכותית (תרגום מאנגלית לעברית); הוא הוציא חוברת בסטנסיל (stencil) היתה שיטת שכפול כתבים לפני עידן האלקטרוניקה) חוברת על הזרעה ותוצאותיה; התרגום מאנגלית לעברית היה מאת דר' ב. כספי, בעצמו רופא וטרינר ובנו של דר' משה כספי מן הרופאים הווטרינרים הראשונים בארץ.

אמנם, דר' פוקס עסק בהזרעת פרות בודדות,

לקוראי המדור "חדשות מן העבר" בודאי זכור שמו של דר' פוקס בהקשר זה, של התחלת השימוש בהזרעה מלאכותית בארץ, או כפי שאמרו אז, הפריה מלאכותית. מאמר ראשון בנושא פרסמנו בחוברת 219 של "משק הבקר והחלב" (אפריל 1989), ובה סיפורו של פרופ' רענן וולקני, שעוד קודם לכן הופיע בשלמותו בספרו של אוריאל לוי "תולדות ענף הבקר לחלב בישראל" (1983, עמ' 108–109). הסיפור תחת הכותרת הפיוטית מעט "המעורר" הולך בערך כך, בקיצור מסויים:

בשנת 1934, באניה שהפליגה מנמל טריאסט (Trieste) שבצפון איטליה היו שני סטודנטים ארצישראלים, רענן וולקני וי. מגנס אשר סיימו את לימודי החקלאות באוניברסיטת Davis שבקליפורניה. על האניה פגשו רופא וטרינר, יהודי אנגלי, אשר חזר מלימודי הזרעה מלאכותית אצל פרופ' מילובנוב במכון להזרעה מלאכותית ע"ש לנין, ליד מוסקוה. האיש, כמעט בצורה כפייתית, סיפר באנגלית, במבטא רוסי כבד לכל מי שרצה או לא רצה לשמוע על יתרונות הזרעה המלאכותית בבעלי-חיים. אותו וטרינר, דר' פוקס שמו, אחרי הגיעו ארצה קיבל מאת המייג'ור סמית, מנהל השירותים הווטרינריים של ממשלת המנדט על א"י, רשות לבצע ניסויים בהזרעה מלאכותית בבקר ובצאן. הצלחותיו בבקר, בפרט בעמק המזרחי היו חלקיות מאד – במקוה-ישראל ובחוזה לגידול בעלי-חיים בעכו הצליח יותר.

בשנים ההן הכיר והתקשר דר' פוקס עם הגנת מלכה פלום ואף גר בדירתה בתל-אביב,

העתיק לחוות בעלי-חיים בעכו. שם עסק בעיקר בהזרעת כבשות אוואסי בורמת אילי קראקול, גזע מיועד להפקת פרות. כך נמשכו הדברים עד 1939.

מעקב אחרי עזיבתו את הארץ

בפרוץ מלחמת העולם השנייה, בשנת 1939 עזב דר' פוקס את הארץ וחזר לאנגליה. ההנחה המקובלת היתה, שהוא התגייס לצבא הבריטי. מאחר שעקבותיו נעלמו בהמשך הזמן, התפתחה השערה שהוא נפל באחת החזיתות. לפני מספר חודשים מצאו אורי ואלה ברגיא

דר' ה. פוקס עם כבשת קראקול בחוות עכו.

בדירתה של דודתה מלכה פלום ברחוב פרוג 20 בתל-אביב, מכתבים וניירות אשר זורקים אור חדש על תולדות חייו של דר' פוקס, שכידוע גר אצלה בדירה בשנות אמצע השלושים. המכתבים הועברו אלינו והתחלנו בבדיקה מעמיקה יותר של הפרשה, בעזרתם הנדיבה והנמרצת של כמה אנשים, אותם נזכיר בסוף רשימה זאת.

ראשית כל, התברר ששמו המקורי היה פודגייץ (Podgaiez); יליד רוסיה, גמר לימודי חקלאות ווטרינריה באוניברסיטת חרקוב (Kharkov) וקיבל תואר כפול – Dr. VM ו-Dr. agric. הוא עזב את רוסיה בזמן, או אחרי המהפכה הבולשביקית ועבר לאנגליה. שם ולפי הרשום ב-Royal College of Veterinary Surgeons עבר קורסים להשלמת לימודיו וב-

אך תמיד חלם על התארגנות ארצית. הוא קיבל המלצה מאת דר' פרוינד, הרופא הראשי של "החקלאית" דאז, ופנה בשאלון לבעלי בקר להצטרף לאגודה אשר תכנן להקים בבית-חולים לבעלי-חיים של "צער בעלי-חיים", שהיה קיים ביפו ברחוב סלמה. בהמלצתו האמורה מנה דר' פרוינד ארבעה יתרונות להזרעה מלאכותית: חסכון ניכר בהזרעה בהשוואה להרבעה טבעית; מניעת מחלות-מין ואחרות; בגלל אחוזי התעברות יותר גבוהים – זאת שיטה לצמצום עקרות; בשיטת ההזרעה אפשר להאיץ את השבחת העדר, כי בהזרעה מלאכותית פר משביח אחד עשוי להפרות 1000 פרות בשנה, ואף יותר.

כידוע לנו, ההיענות להצעתו של דר' פוקס היתה אפסית ומהתוכנית לא יצא כלום. באותה עת, דר' מנחם שטורמן היה בדעה שונה ביחס לדר' פוקס. בישיבת הנהלת "החקלאית" ביום 22.12.36 הוא סקר הבעיות בפיתוח ההזרעה המלאכותית ובקשר לעבודתו של דר' פוקס הוא השמיע דעה לא חיובית ביותר על ידיעותיו ורמת עבודתו, שהפעולה יקרה מאד וספק אם משקים ישתמשו בה. הוא הציע לשלוח רופא ארצישראלי לרוסיה (בריה"מ) לשם לימוד השיטה. שנתיים יותר מאוחר הצעה זאת יצאה אל הפועל, כשדר' אשכנזי נשלח לרוסיה. באותה ישיבה הציע ישראל בצר מנהלל, לבוא בדברים עם דר' פוקס ולהסדיר את הענין, אך הצעתו לא נתקבלה.

דר' פוקס המשיך בעבודתו במקוה-ישראל ובמרפאה הפרטית שלו, אך עיקר פעילותו

התחילה לחפש אחריו נואשות, אך ללא תוצאות. בסוף היא פנתה לחברה האימפריאלית-מלכותית למדעים, בבקשה לאתר את כתובתו. מן התשובות שקיבלה בעקבות פנייתה התברר, שדר' פוקס לא התגייס ולא גויס לצבא ושהוא מרצה בחברה בשנות הארבעים על גידול צאן לפרוות. בשנות הארבעים עדיין היו הודעות על הרצאותיו ועל כך שהוא מלמד בפקולטה לחקלאות בקמברידג'.

במכתבה של מלכה פלום משנת 1945 אל ברל לוקר, נציג הסוכנות היהודית בלונדון ועסקן ציוני ידוע, היא מבקשת לאתר את כתובתו של דר' פוקס ומציינת כמה כתובות מהן קיבלה מכתבים עד 1941. החברה האימפריאלית למדעים הודיעה לה, שדר' פוקס עזב את אנגליה ועבר לקנדה. בחיפושנו, עברנו לקנדים, אך כאן ההצלחה לא האירה לנו פנים. גילינו לא פחות מעשר כתובות בהן התגורר דר' פוקס, אך חסרה אינפורמציה במה עסק. הכתובת האחרונה היא מן העיר ונקובר, ב-1975. דר' פוקס נפטר ב-1976 בוונקובר. הוא היה איש רבי-גונוני, שנוי במחלוקת שהרבה ממעלליו לא הצלחנו לפענח. אך אין ספק שתרומתו לגידול הבקר בארץ באמצעות הזרעה מלאכותית היא תרומה משמעותית, גם אם כמה מתוכניותיו לא הוגשמו בזמנו.

תודות

בעבודה זאת עזרו ותרמו כמה אנשים, שבלעדיהם לא הייתי מגיע להשלמת הסיפור: אלה ואורי ברגיא עוררו את העניין על ידי העברת המכתבים והניירת של מלכה פלום אלינו; פרופ' ארנון שמשוני, היום ציר חקלאי בשגרירות ישראל בלונדון, אשר שקד ודאג לאסוף כל פיסת ידע במוסדות באנגליה; דר' מ. מלקינון מן המכון הווטרנרי ע"ש קמרון, סיפק הרבה חומר ממה שידוע לו ואיזה מאמצים ביצע בשטח זה קודם, פרופ' אליעזר אייזנבוך, אשר תרגם לנו החוברת הרוסית של דר' פוקס; והחבר אהרן שגאן מיפעת, אשר הקדיש שעות רבות למעקבים באינטרנט. לכולם נתונה תודתי הכנה.

המחבר

13.7.22 קיבל את התואר הבריטי של רופא וטרנר, כך רשום ב-The Veterinary Record מיוני 1922. זמן קצר אחרי קבלת התואר הוא "אינגלו" את שמו ל-H.P.Fox. מיד אחרי הלימודים הוא קיבל עבודה במשלחת מסחרית סובייטית Centrosojuz בלונדון ושם סיפק ידע ומידע לרוסים, כדי שהם יוכלו להציע סחורות לפי סטנדרטים בריטיים. זה היה בתקופת ה-NEP (מדיניות כלכלית חדשה) מעין ליברליזציה כלכלית, אך זמנית, בברית המועצות הקומוניסטית בראשית שנות העשרים. תפקידה של מדיניות זאת היה להזרים מטבע זר לקופתה הריקה של בריה"מ.

במבט לאחור, מוזר הדבר כיצד אדם, אשר עזב את רוסיה בזמן המהפכה הקומוניסטית, או מעט אחריה, כיצד הוא עבד במוסד סובייטי בלונדון וכיצד מוסד עירני מאד בענייני טוהר רעיוני ובטחוני של עובדיו קיבל אותו לעבודה.

בתקופת עבודתו שם, דר' פוקס כתב חוברת ברוסית ובה התייחס בפרוטרוט לאופן הכנתו וטיבו של bacon (קוטל חזיר מומלח ומעושן), הדרוש לאנגלים. בשנת 1931 הוא עבד במשרד וטרנרי ממשלתי, Imperial Bureau of Animal Health. כפי הנראה מתוך הניירת, ב-1933 הוא נסע שוב לרוסיה לשם לימוד הזרעה מלאכותית אצל פרופ' מילובנוב במכון ע"ש לנין ליד מוסקוה.

כאמור, הוא חזר לאנגליה אך "התעכב בדרך" – בארץ-ישראל, כי רצה ללמד את המתישבים החדשים את רזי ההזרעה המלאכותית. כאן הוא התקשר עם גנת תל-אביבית, מלכה פלום וגם גר אצלה ברחוב פרוג 20 ושם גם הקים מרפאה וטרנירית פרטית, הראשונה בארץ. הוא נשאר בארץ עד 1939, פרוץ מלחמת העולם השנייה – וחזר לאנגליה, וכאן הניחו שהתגייס לצבא הבריטי.

אלא, לא כך היה, כפי שאנו יודעים על סמך מכתביו למלכה פלום, עמה התכתב ברוסית. בתאריך 8.12.39 הוא כתב לה מלונדון, שם חזר לעסקיו, ותוך כך הוא העתיק שיר של ביאליק (בעברית) וסיים ב"ארב שבת" (כך במקור, דבר המעיד על שליטתו בשפה העברית).

לאחר שמכתביו פסקו מלהגיע, מלכה פלום